

Griet Maréchal

Carrière en politieke keuzes van de Brugse gemeenteonderwijzer Josse Maréchal (1854-1926)

Op de grafsteen van Frederik De Pestel (1824-1886) aan de Otergemsesteenweg in Gent kan men lezen: “Hij bleef in 1879 getrouw aan zijn eed, werd vervolgd door de katholieke dweepzucht en stierf als martelaar voor het burgerlijk onderwijs”. Zo dramatisch eindigde het leven van Josse Maréchal gelukkig niet, maar hij zal zich ongetwijfeld een andere carrière voorgesteld hebben als goede student uit een zeer eenvoudig milieu. Van de gematigdheid en de verdraagzaamheid waarvan het Brugse college en de raad volgens Koen Rotsaert blijk gaven², zal Josse allicht niet overtuigd geweest zijn.

Meerdere auteurs namen de onderwijskwestie op politiek, ideologisch of wetgevend gebied onder de loep, andere behandelden deze strijd uit het laatste kwart van de 19de eeuw in een bepaald gebied, gemeente of stad. Ook de Brugse situatie kreeg al heel wat belangstelling. Omdat er vanuit dit standpunt weinig nieuws te brengen is, bekijken wij deze problematiek vanuit het standpunt van een kleine deelnemer, een onderwijzer die partij koos en zoals zal blijken, de verkeerde partij met het oog op een geslaagde

Lijst afkortingen: Bull. = *Bulletin communal de la ville de Bruges*; CBS = college van burgemeester en schepenen; K.B. = Koninklijk Besluit; NEVB = Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Tielt, 1998; PBD = Provinciale Bibliotheek & Documentatiecentrum West-Vlaanderen; PAW = Provinciaal Archief West-Vlaanderen; SAB = Stadsarchief Brugge, Hedendaags Archief, Afd. Openbaar Onderwijs, Lager Onderwijs (reeks XIIIb).

- 1 *Het Kramersplein, Nieuwsbrief van het Liberaal Archief*, nr. 8: Op het einde van de jaren veertig van de 19de eeuw was De Pestel de eerste gediplomeerde gemeenteonderwijzer te Sint-Martens-Lerne. Het opnieuw aan de macht komen van de katholieken in 1884 had tot gevolg dat hij al zijn leerlingen verloor, meermaals overgeplaatst werd, dat de school waaraan hij was verbonden afgeschaft werd, om ten slotte ter beschikking te worden gesteld en verplicht gepensioneerd. Zijn pensioendossier ging verloren en hij kreeg nooit een cent. Hij overleed straatarm op 18 maart 1886.
- 2 K. ROTSART, *Van schooloorlog naar schoolrede. Brugge 1884-1885*, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, 129 (1992/1-2), p. 113-114.

carrière. Hoe kwam hij daartoe, wat waren mogelijks zijn motieven en hoe verliep zijn verdere levensloop?

JEUGD EN OPLEIDING

Als kind woonde Josse, geboren op 8 april 1854, in de Hooistraat 24, een straat in het volkse Sint-Annakwartier, de armste parochie van de stad. Zijn vader Felix was dagloner, zijn moeder, Barbara Derycke/Derycker³ winkelierster; althans dit zijn de beroepen vermeld in het bevolkingsregister (1866-1880). In hun huwelijksakte van 14 februari 1851 was dit respectievelijk loodgieter en kantwerkster. Zij, hun beider moeders – hun vaders waren overleden op het ogenblik van hun huwelijk – en drie van de vier getuigen waren compleet analfabeet en konden geen handtekening zetten⁴. Josse had een oudere zus, Emma (°1847), kantwerkster en een jongere broer Joseph (°1856) die school liep. Zijn grootmoeder langs moeders kant woonde bij hen in⁵.

Josse zelf liep school aan de gemeentelijke kosteloze jongensschool nr. 3 “de Rame” aan het Ganzeplein, dichtbij zijn ouderlijk huis gelegen. Hij leerde goed en behaalde in 1867 met 84,5% een gedeelde vierde plaats in de jaarlijkse kantonale wedstrijd georganiseerd tussen de lagere scholen van de stad. De kwaliteit van zijn school was uitstekend. Vijf van de eerste 12 plaatsen werden door leerlingen van school nr. 3 ingenomen: behalve Josse op de 4de, ook de 1ste (90%), 7de, 9de en 11de plaats⁶.

Met dergelijke punten zou hij zich gunstig plaatsen in het toegangsexamen voor de lagere normaalschool (section normale primaire de l’Ecole moyenne)⁷ wat slechts voor een 60 % van de

3 In de huwelijksakte is de naam van de moeder duidelijk Derycke; haar dochter geboren voor het huwelijk en gewettigd bij haar huwelijk, wordt Derycker genoemd; en in het bevolkingsregister staat eveneens Derycker.

4 Huwelijksregister Brugge 1851 akte 49.

5 In de huwelijksakte heet zij Isabella Gerebaert, in het bevolkingsregister Isabelle Gerbo.

6 Deze wedstrijd werd georganiseerd in uitvoering van art. 29-32 van de wet van 23 sept. 1842 op de organisatie van het lager onderwijs en overeenkomstig het reglement goedgekeurd door de gemeenteraad op 23 jan. 1867. SAB, nr. 125; verslag van provinciaal inspecteur Tanghe van 3 okt. 1867.

7 De lagere hoofdschool te Brugge was de voortzetting van de rijkslagere school opgericht bij K.B. van 5 dec. 1818. Volgens art. 35 van de wet van 23 sept. 1842 werden

kandidaten voor de normaalafdelingen weggelegd was. In 1870, wanneer hij de vereiste leeftijd van 16 jaar had, kon hij zijn opleiding starten⁸. Hij slaagde elk jaar en behaalde in juli 1873 na drie jaar studie met grote onderscheiding het diploma van onderwijzer. Josse was zesde op 19 geslaagden⁹.

Voor zijn normaalstudies bekwam hij een studiebeurs van het rijk, van de provincie en van de stad Brugge. Dat was niet uitzonderlijk. Quasi alle normaalschoolleerlingen ontvingen er. Deze beurs was nodig om het kostgeld van het verplichte internaat te betalen¹⁰; schoolgeld werd niet gevraagd. Men ging ervan uit dat kandidaat onderwijzers uit minder goeude of ronduit onbemiddelde gezinnen kwamen¹¹. Als tegenprestatie moesten de afgestudeerden zich gedurende een aantal jaren na het behalen van hun diploma ter beschikking houden van het openbaar onderwijs op gevaar af bij het niet naleven van de verbintenis hun beurs te moeten terugbetalen¹². Ook Josse en zijn vader moesten

niet alleen twee rijksnormaalscholen (Lier en Nijvel) opgericht, maar kon in elke provincie een normaalafdeling worden toegevoegd aan een lagere hoofdschool. Art. 8 van het K.B. van 10 april 1843 betreffende de oprichting en eerste organisatie van de lagere hoofdscholen herhaalde dat in iedere provincie aan één lagere hoofdschool een normaalafdeling zou worden opgericht: A. HERMANS, *De onderwijzersopleiding in België 1842-1884*. Leuven, 1985 (Studia paedagogica, N.S. 7), p. 110 en 112. In 1850 werden de lagere hoofdscholen omgevormd tot lagere middelbare scholen. De normaalleergangen bleven behouden. Het niveau van de lagere hoofdscholen lag tussen dit van het lagere en van het middelbaar onderwijs: A. HERMANS, *De onderwijzer: opleiding in het perspectief van professionalisering*, in: Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, 10 (1979), p. 86; K. DE CLERCK en A. VERBRUGGEN-AELTERMAN, *Schets van het Belgisch onderwijs in de 19e eeuw*, Gent, 1983, p. 75; over de Brugse "section normale primaire" zie ook K. DE CLERCK en M. VAN DER AUWERA, *De stichting van de rijksnormaalschool te Brugge*, Gent, 1979, p. 13-22.

- 8 Het juiste aantal geslaagden voor alle normaalafdelingen is voor 1869-1870 en 1870-1871 niet gekend, wel voor 1868-69 nl. 55,09% en voor 1871-72 62,80%. A. HERMANS, *De onderwijzersopleiding*, p. 154 en 506; SAB, nr. 88: brief van het CBS van 24 juni 1865 over het toelatingsexamen en de vereiste leeftijd.
- 9 Diploma in privéarchief; *Rapport sur l'état de l'administration dans la Flandre occidentale par la Députation provinciale, session 1874*, p. 141.
- 10 Het ministerieel besluit van 28 april 1870 legde het kostgeld voor de lagere normaalscholen van het rijk vast op 400 fr.
- 11 SAB, nr. 88: schrijven van het CBS aan de directeur van de normaalafdeling van 2 dec. 1870; A. HERMANS, *De onderwijzersopleiding*, p. 205, 211-212, 214, 286-287 en 510; A. HERMANS, *De onderwijzer: opleiding*, p. 88; *Bull. 1871&1872*, p. 396 en 653.
- 12 A. HERMANS, *De onderwijzersopleiding*, p. 154 en 212: in 1854 legde de regering vijf jaar op.

een dergelijke verklaring afleggen vooraleer aan het toegangsexamen te mogen deelnemen¹³.

ONDERWIJZER IN BRUGGE

In augustus 1873 benoemde de Brugse gemeenteraad hem tot gemeenteonderwijzer vierde rang, samen met drie anderen die met hem aan de normaalschool waren afgestudeerd¹⁴. Op 2 oktober volgde de goedkeuring van de gouverneur. Josse kon in functie treden onmiddellijk na het afleggen van de eed, wat hij op 18 oktober deed. In feite had hij zijn functie van onderwijzer 4de rang aan de kosteloze lagere jongensschool nr. 2, "de Bolle" in de Bollaardstraat, op 1 oktober opgenomen. Zijn wedde bedroeg 1000 fr.¹⁵

Tijdens zijn studies aan de normaalschool maakte gymnastiek nog geen onderdeel uit van het programma. Dit zou pas ingevoerd worden door het K.B. van 9 juli 1874 en de ministeriële besluiten van 12 mei en 6 augustus, die de voorschriften concreetiseerden en het programma vastlegden. Omdat de overheid zich ten volle bewust werd van het nut van lichamelijke opvoeding in de lagere scholen kregen de reeds afgestudeerden de kans om deze kennis te verwerven. Er werden tijdelijke normaalcursussen georganiseerd tijdens de schoolvakanties. Voor de Vlaamse onderwijzers gebeurde dit aan de normaalschool te Lier. Ze duurden vier weken. Wie de lessen volgde kreeg een dagvergoeding van 5 fr. per dag aanwezigheid en een reisvergoeding. Maar ook zonder de lessen te hebben gevolgd, kon men zich aanbieden voor het examen en indien geslaagd het bekwaamheidsattest verwerven¹⁶.

13 Brugge, *Rijksarchief*, Provinciaal archief, 4de afdeling nr. 400. Van het aanvraagdossier maken verder deel uit: het inlichtingsbulletin ingevuld door de stedelijke administratie, een bewijs van koepokinenting en van goede gezondheid, een bewijs van goed gedrag en zeden. Uit het inlichtingsbulletin blijkt eveneens het niet gegoed zijn van het gezin. De ouders heten respectievelijk dagloner en huisvrouw te zijn.

14 "Sous-instituteur primaire" vertalen wij als onderwijzer en niet als ondermeester of hulponderwijzer; contemporaine bronnen noemen enkel de schoolhoofden *instituteur*, de andere leerkrachten *sous-instituteur* terwijl het we degelijk gaat om gediplomeerde onderwijzers. *Bull.* 1873, p. 744 en *Id.* 1875, p. 946-947.

15 SAB, nr. 125.

16 Zie b.v. PAW, 4de afd., nr. 15 d.

Josse behaalde een dergelijk attest¹⁷, maar op welke wijze weten we niet.

Zoals alle gediplomeerde onderwijzers verbonden aan een openbare instelling was hij vrijgesteld van legerdienst krachtens een akkoord gesloten in 1844 tussen de departementen van Oorlog en Binnenlandse Zaken¹⁸.

Een jaar later blijkt Josse met succes gekandideerd te hebben bij de stad Brussel en op 1 november 1874 benoemd te zijn als onderwijzer 3de rang. Zijn ontslag te Brugge werd evenwel niet aanvaard. Art. 8 van het schoolreglement van 11 november 1871 bepaalde dat iedere onderwijzer of onderwijzeres die een benoeming aanvaardde door in oktober het schooljaar aan te vatten, zich verplichtte het gehele jaar uit te doen. Bovendien had hij zich in november 1871 schriftelijk verbonden om zich na het behalen van zijn diploma ter beschikking te houden als wederdienst voor de studiebeurs van de stad. Mocht hij een benoeming krijgen dan zou hij ten minste gedurende drie jaar deze functie vervullen. Hij was bijgevolg gebonden tot aan de vakantie van 1876¹⁹. Naar het waarom van deze kandidatuurstelling hebben we het raden. Was het omwille van de betere financiële vergoeding voor onderwijzers in de hoofdstad²⁰ of omwille van het liberaler klimaat te Brussel? Hoe dan ook, Josse zag af van deze benoeming en werd een jaar later bevorderd tot onderwijzer derde rang²¹. Hij trouwde op 8 september 1875 met Leonie Versuyt²².

17 K. DE CLERCK, *Momenten*, p. 42-43; Kandidatuur van Josse: SAB, nr. 136.

18 A. HERMANS, *De onderwijzersopleiding*, p. 205 noot 116. Ze moesten ook niet voor een vervanger zorgen. Art. 3 §3 van de militiewet: « sont dispensés de l'incorporation [...] 3° les élèves sortis de ces institutions [= normaalscholen] munis d'un diplôme de capacité, lorsqu'ils sont attachés à un établissement public soumise à la direction ou à l'inspection de l'Etat. »

19 SAB, nr. 125. Het benoemingsdossier op het Stadsarchief Brussel bevat enkel de datum.

20 Een beginnend onderwijzer verdiende er in 1870 1200 à 1450 fr. Josse verdiende 1000 fr.: SAB, nr. 125 dat veel vergelijkend materiaal inzake de vergoedingen bevat. Zie ook K. DE CLERCK, B. DE GRAEVE, F. SIMON, *Dag meester, goedemorgen zuster, goedemiddag juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940)*, Tiel, 1984, p. 142-148.

21 *Bull.* 1873, p. 744 en *Id.* 1875, p. 946-947.

22 Geboren te Brugge op 26 februari 1852 en overleden te Blankenberge op 8 sept. 1908.

Ondertussen veranderde het politieke klimaat en bestel grondig. In 1849 had de liberale partij de meerderheid te Brugge behaald en behield die bijna 30 jaar. Vanaf 1872 waren er katholieke gemeenteraadsleden; in 1876 hadden ze na het ontslag van burgemeester Boyaval het gehele gemeentebestuur in handen²³. Nadat de liberalen de nationale verkiezingen van 11 juni 1878 hadden gewonnen, werd niet alleen een ministerie van Openbaar Onderwijs opgericht, maar diende de bevoegde minister Van Humbeeck een wetsontwerp tot herziening van de wet op het lager (en normaal) onderwijs van 1842 in; ontwerp dat op 1 juli 1879 van kracht werd. De liberalen wilden het openbaar onderwijs een neutraal karakter geven. Maatregelen die de katholieken in het verweer brachten, waren onder meer het feit dat het godsdienst-onderwijs geen verplicht leervak meer was en dat de leerboeken voortaan dienden goedgekeurd door de "conseil de perfectionement" en de regering. Voordien oefende de geestelijkheid niet enkel op het godsdienstig onderwijs toezicht uit, maar controleerde alle leerboeken. De benoeming van de onderwijzer gebeurde volgens de nieuwe wet nog steeds door de gemeente, maar een leerkracht moest voortaan beschikken over een diploma afgeleverd door een rijksnormaalschool. De bisschoppelijke inspectie werd afgeschaft; toezicht werd nu uitgeoefend door de gemeentelijke overheid, de kantonale en hoofdinspecteurs en het schoolcomité. Kortom het gehele lager onderwijs werd door deze wet geläiciseerd en meer gecentraliseerd. Het godsdienstonderricht werd de zorg van het gezin en van de bedienaars van de verschillende godsdiensten. Wel liet de wet toe dat laatstgenoemden een lokaal ter beschikking kregen om voor of na de lesuren godsdienst te onderwijzen²⁴.

23 J.A. VAN HOUTTE, *Brugge*, Tielt, 1982, p. 499.

24 K. DECLERCK en A. VERBRUGGEN-AELTERMAN, *Schets van het Belgisch Onderwijs*, p. 143-152. Hier moeten we ons beperken tot enkele "feitelijkheden". Onderwijs is een bij uitstek ideologische materie. Voor meer context verwijzen wij behalve naar de in deze bijdrage aangehaalde literatuur o.m. naar H. BALTHAZAR, *Van schoolstrijd naar schoolpact. Het Belgisch onderwijsprobleem sinds 1830*, in: AVBO-Bulletin, winter 1970-71, p. 1-30; J. LORY, *Libéralisme et instruction primaire, 1842-1879. Introduction à l'étude de la lutte scolaire en Belgique*, Louvain, 1979, 2 dln (Univ. de Louvain. Recueil de travaux d'histoire et de philologie, 6e série, 17 & 18); A. RUBBENS, *De bezorgdheid van de Belgische katholieken voor het onderwijs vanaf het Mechels congres tot aan de schoolwet van 1879*, in: *Collationes Brugenses et Gandavenses*, 1967, p. 518-533; 1968,

DE SCHOOLSTRIJD

De Brugse gemeenteraad stelde alles in het werk om de onderwijspolitiek van de regering te boycotten. We kunnen gewagen van een regelrechte oorlogvoering tussen de liberale gouverneur Heyvaert en de katholieke provincieraad en tussen de gouverneur en de stad Brugge. Maar die strijd kwam niet onaangekondigd. In 1866 voerde de clerus een "ware kruistocht" tegen de stadsmeisjesschool die op 2 oktober 1865 in de Ganzestraat was geopend²⁵ en in 1876 was er opnieuw serieuze heibel over de druk die o.m. door het bureel van weldadigheid zou zijn uitgeoefend op de leerlingen van school nr. 2 om naar de pas opgerichte Broederschool te gaan²⁶. En aan stadsschool nr. 2 was Josse Maréchal onderwijzer. De politieke spanningen kunnen hem dus zeker niet ontgaan zijn. Met het aantreden van de liberale regering in 1879 ging het van felle oppositie tot regelrechte sabotage vanwege de stad. Tal van processen werden gevoerd. Sommige beslissingen moesten door Koninklijke Besluiten aan de gemeenteraad worden opgelegd, andere ongedaan gemaakt. Het bureel van weldadigheid liet zich nu evenmin onbetuigd en probeerde b.v. de officiële schoolcomités in hun werking te treffen. De pers liet zich gelden en enorme druk werd uitgeoefend door de parochiepriesters, hierin aangewakkerd en gesteund door de bisschop via herderlijke brieven²⁷. De stad saboteerde de eigen scholen. Zo werden b.v. 344 leerlingen geschrapt omdat ze jonger waren dan zes of ouder dan 14 jaar of niet van Brugge²⁸. Andere actiemiddelen waren geen (hoofd)onderwijzers benoemen en de wet overtreden

p. 103-129 en 243-269; A. LARIDON en J. MERTENS, *Schoolstrijd en schoolpact*, z.p., 1988. Een uitgebreide studie van de schoolstrijd op lokaal vlak is van J.-M. LERMYTE, *Voor de ziel van het kind: de schoolstrijd in het klerikale arrondissement Roeselare 1878-1887*, Brugge, 1985.

25 K. ROTSAERT, *Aanloop tot de schoolstrijd in Brugge, 1850-1879*, in: Brugs Ommeland, 45 (2005), p. 164-167. Ook andere conflicten worden er behandeld, p. 154-172.

26 C. VREUGDE, *De schoolstrijd in het administratief arrondissement Brugge (1878-1884)*, in: Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis, 124 (1987/3-4), p. 162; *Bull. 1876*, p. 464 en 467.

27 C. VREUGDE, *De schoolstrijd*, p. 169, 180 en 189; voorbeelden van de bitsige strijd bij K. ROTSAERT, *Weg met de geuzen. Leve de broeders*, in: Brugs Ommeland, 43 (2003), p. 184-193.

28 *Bull. 1879*, p. 942-943.

door ongediplomeerden aan te stellen²⁹. Om een ongodsdienstig etiket op zijn scholen te kunnen plakken, verbood de gemeenteraad zijn onderwijzers catechismusles te geven. Kredieten voor het aankopen van catechismussen werden geschrapt. Een K.B. moest dit verbod ongedaan maken. Alhoewel dezelfde leerkrachten als voordien dit vak gaven, werden ze plots schismatiek en ketters³⁰.

Inzet van deze strijd was onder meer school nr. 4 in de Jeruzalemstraat, de voorloper van de huidige school Stuifzande³¹. Het was een nieuwe kosteloze lagere school voor jongens in het Sint-Annakwartier. In 1873 was de onteigeningstoestemming verkregen voor het bouwen van deze school³². Het gebouw was ontworpen door stadsarchitect Louis Delacenserie³³ bekend om zijn ingrijpende restauraties, neogotische realisaties en ontwerpen in Brugse stijl. De plannen konden de volledige goedkeuring wegdragen van provinciaal inspecteur Germain, de latere directeur-generaal van het Lager Onderwijs bij het nieuwe ministerie van Onderwijs. Hij liet zich in zijn beoordeling van 3 oktober 1874 in zeer lovende woorden uit: «Le bâtiment construit sur les plans de Mr l'architecte DelaCenserie répondra parfaitement à sa destination et réunira les conditions de solidité, d'élégance et de bonne distribution voulues. [...]. La distribution de la lumière, la ventilation et le chauffage seront établis dans d'excellentes conditions. [...]. Le mobilier proposé répond aux besoins actuels de l'enseignement et est choisi d'après les meilleurs types.»³⁴ Toen was er duidelijk nog geen vuilteje aan de politieke lucht. Het schoolgebouw werd definitief opgeleverd op 5 augustus 1878³⁵.

29 C. VREUGDE, *De schoolstrijd*, p. 157-190; K. ROTSAERT, *Van schooloorlog*, p. 95; *Bull.* 1879, p. 903 e.v.; *SAB*, nr. 136 (behalve het hierna behandelde geval, idem voor school nr. 1).

30 *Bull.* 1879, p. 882-883 en *Commission d'enquête scolaire. Annexe aux documents parlementaires. Session ordinaire 1881-1882. Séance publique, 29 avril 1882*, p. 53.

31 De toegangspoort en het huis van de conciërge (oorspronkelijk bedoeld voor de hoofdonderwijzer) behielden hun oorspronkelijke karakter. Het schoolgebouw is aangepast, maar de ligging correspondeert volledig met de oorspronkelijke situatie. Zie *SAB*, nr. 135.

32 K.B. van 29 jan. 1873; *PAW*, 4de afd., 129 g. Ook *Bull.* 1871-1872, p. 395 en 555.

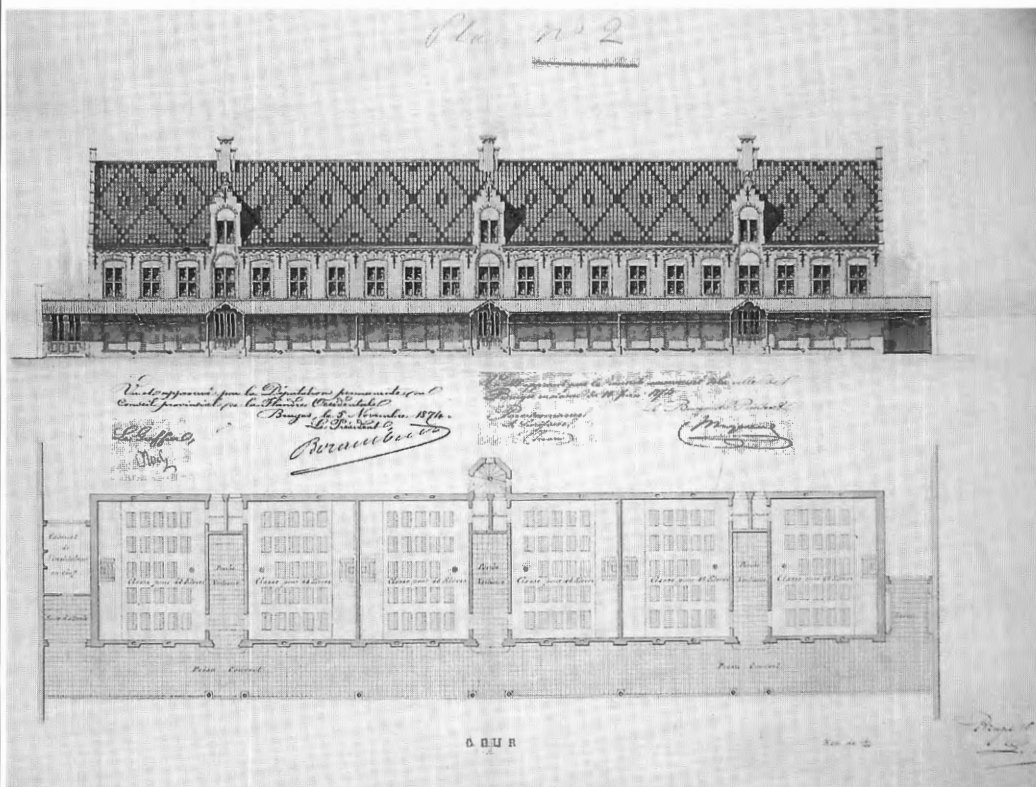
33 Geboren in 1838 en overleden in 1909; hij was van 1870 tot 1892 stadsarchitect.

34 *PAW*, 4de afd., nr. 129 g.

35 *PAW*, 4de afd., nr. 129 g. Over het gebouw zelf, de aanbestedingsvoorwaarden met de aanbesteding op 29 mei 1876 enz. zie *SAB*, nr. 135.

Om te kunnen functioneren volstaat een gebouw natuurlijk niet. Er moet meubilair aangekocht worden en leerkrachten aangesteld. De stad kocht het meubilair aan zonder de vereiste administratieve weg te bewandelen. Wanneer ze nadien toch een subsidie vroeg aan de provincie, liep ze een evidente weigering op. Een van de vele strubbelingen tussen stad en provincie³⁶.

De plaatsen van de onderwijzers waren vacant sinds het begin van het schooljaar oktober 1878. Een jaar later had de gemeenteraad nog steeds geen kandidaten voorgesteld. De minister vroeg

Bouwplan van de school *Stuifzande*, Louis Delacenserie, 1874
 Brugge, Stadsarchief, Hedendaags Archief, Afdeling Onderwijs
 © Jan D'hondt, Brugge

de gouverneur dit te doen. De gouverneur bracht het college hiervan op de hoogte dat vooralsnog beloofde kandidaten voor te stellen aan de gemeenteraad op 5 november 1879. De gouverneur ging akkoord en meldde dit aan de minister. Het was het spreekwoordelijke kluitje in het riet: op de volgende vergadering van de gemeenteraad gebeurden geen benoemingen. Ook de benoeming van hoofdonderwijzer werd gesaboteerd³⁷. En het was uitgerekend voor de functie van hoofdonderwijzer dat Josse zijn kandidatuur stelde en dit bij herhaling – aanvankelijk ook voor andere scholen trouwens. Hij kon zelfs een positief attest van de kerkelijke kantonale inspecteur J. Schipman bijvoegen³⁸. Wanneer de gemeenteraad uiteindelijk in zijn zitting van 17 februari 1880 overging tot een benoeming, stelde hij – onwettig – een niet gediplomeerde aan, terwijl er meerdere gediplomeerde kandidaten waren. De gemeenteraad kreeg 40 dagen de tijd om een valabele kandidaat aan te stellen, maar verzuimde dit. Uiteindelijk benoemde de minister van Openbaar Onderwijs op voorstel van de gouverneur en de hoofdinspecteur op 7 april 1880 Josse Maréchal ambtshalve tot hoofdonderwijzer van de school nr. 4³⁹. Na het afleggen van de eed in de handen van kantonaal inspecteur Mortier op 19 april nam hij zijn functie op.

De woningen van de Brugse hoofdonderwijzers waren eveneens het onderwerp van hoogoplopende discussies tussen het stadsbestuur en de gouverneur. De gemeenteraad was enorm gekant tegen het ter beschikking stellen van een woning aan de hoofdonderwijzer van school nr. 2 en dit in tegenstelling tot het art. 2 van het reglement dat de gemeenteraad op 9 februari 1878 had goedgekeurd. Er werd een hele redenering opgebouwd om tot het besluit te komen dat het ter beschikking stellen van een dergelijke woning moest worden beschouwd als een loonsverhoging. En verdiende de hoofdonderwijzer dit wel? De beslissing werd verwezen naar de geheime zitting en daar werd de

37 *Bull.* 1879, p. 903, 939-940, 970; *SAB*, nr. 136 met schrijven van de gouverneur van 21 aug. 1880.

38 *SAB*, nr. 136. Het attest was gedateerd 21 juni 1879. Pater Schipman (1821-1886) was tevens directeur van de Broeders van Liefde: C. VREUGDE, *De schoolstrijd*, p. 181, noot 152.

39 *SAB*, nr. 136 en *Bull.* 1880, p. 231.

woning geweigerd⁴⁰. Een raad die blijk gaf van een dergelijke overtuiging zal zeker niet geneigd geweest zijn om een woning ter beschikking te stellen van een hoofdonderwijzer die ambts-halve door de minister was aangesteld. De raad weigerde dan ook het schoolgebouw nr. 4 af te werken: de toegangspoort en de woning voor de hoofdonderwijzer werden niet gebouwd⁴¹. Ook dit was aanleiding tot heel wat vijandige briefwisseling tussen de liberale gouverneur en de stad⁴².

In de jaren zestig en zeker in de jaren zeventig had de stad serieuze inspanningen gedaan ten voordele van het stedelijk onderwijs. Zo werden de lonen van het onderwijzend personeel in 1871, 1873 en 1878 opgetrokken. Met de nieuwe schoolwet was het klimaat compleet veranderd. Om het met de woorden van gemeenteraadslid de Clercq te zeggen: «... que l'administration Communale de Bruges, avec les principes qui l'animent et lorsqu'elle n'y est pas légalement obligée, ne consacra pas un centime à l'encouragement ou au développement de l'instruction primaire, telle qu'elle est organisée actuellement.»⁴³

DE ONDERWIJSLOOPBAAN VOORTIJDIG AFGEBROKEN

De gevolgen laten zich raden. Eens de katholieke regering weer was aangetreden werd de onderwijswet van 1879 afgebouwd door die van 20 september 1884. De staat boette van zijn macht in ten voordele van de gemeenten. De gemeenteraden konden onderwijzers wegens opheffing van hun ambt ter beschikking stellen. De Brugse gemeenteraad hief dan ook school nr. 4 met ingang van 1 april 1885 op, maar nam wel drie lagere privé-scholen voor jongens en twee privé-scholen voor meisjes aan. Niet gediplomeerden werden benoemd⁴⁴. Josse verloor zijn plaats, niet alleen als hoofdonderwijzer, maar ook als gemeenteonderwijzer – zoals 1146 anderen in het gehele land werd hij ter beschikking gesteld⁴⁵

40 *Bull.* 1879, p. 794-801.

41 *SAB*, nr. 135; *PAW*, 4de afd. nr. 276a.

42 *Bull.* 1882, p. 429 e.v. en p. 689 e.v.; *Bull.* 1883, p. 1 e.v.

43 *Bull.* 1879, p. 795.

44 *Bull.* 1885, p. 23-24.

45 M. DE VROEDE, *Onderwijs 1878-1914*, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*,

– en dit als hoofd van een jong gezin met drie kinderen⁴⁶. Drie jaar zou hij genieten van een wachtgeld.

Josse keerde niet meer terug naar het onderwijs. Op de vraag van de gouverneur in dit verband antwoordde het stadsbestuur dat hij niet genoeg voldoening had gegeven toen hij aan het hoofd stond van school nr. 4, om hem nog ooit de directie van een school toe te vertrouwen⁴⁷. En met minder was hij wellicht niet tevreden. Het blijft een open vraag of zijn gedrag en leidinggevende kwaliteiten inderdaad tekort schoten of dat zijn politieke overtuiging de hinderpaal was. Bij zijn kandidatuur voor hoofdonderwijzer kon hij verwijzen naar positieve rapporten van inspecteurs en schoolhoofden. Wanneer zijn schoolhoofd in 1878 gevraagd werd het gedrag, de ijver en de verdienste van zijn leerkrachten te beoordelen, volgde niets dan lof. Getuigden alle leerkrachten van ijver en toewijding, twee verdienden een expliciete vermelding: « Il doit surtout vous signaler MM Plasschaert et Marechal; c'est dans les classes de ces deux instituteurs qu'il règne le plus d'ordre et que les progrès sont par conséquent très rapides. La conduite de ces deux instituteurs ainsi que celle de [...] est irréprochable; aucune plainte ne lui a été adressée sur leur compte. »⁴⁸

Wel was Josse als schoolhoofd geen gemakkelijke klant. Bij herhaling vroeg hij aanpassingen aan de schoollokalen en de aanleg van het gebouw. De kleur voldeed niet en de toegang naar de lokalen was niet geplaveid. Hij bleef aandringen op de aanschaf van didactisch materiaal, om te voldoen aan het sterk vernieuwende lesprogramma dat door de wet van 1 juli 1879 was opgelegd⁴⁹. Dit breidde het aantal verplichte vakken uit met aardrijkskunde, de Belgische geschiedenis, tekenen, vormleer, begrippen van natuurwetenschappen, gymnastiek en zang⁵⁰.

Haarlem, 1978, 13, p. 330. J.-M. LERMYTE, *De ziel van het kind*, p. 256: "De situatie van de terbeschikking gestelden was uitzichtloos."

46 Gabriëlle geboren op 26 dec. 1877, Blanche geboren op 20 jan. 1880 (zou overlijden op 15 juli 1886) en Marguerite geboren op 19 febr. 1882. Een eerste kind, geboren op 3 nov. 1876, overleed reeds op 22 nov.

47 SAB, nr. 166: brief aan de gouverneur van 24 oktober 1887.

48 SAB, nr. 143: brief van F. Caliouw aan het CBS van 18 febr. 1878.

49 SAB, nr. 135: diverse stukken.

50 K. DE CLERCK en A. VERBRUGGEN-AELTERMAN, *Schets van het Belgisch onderwijs*, p. 157-158.

Wat voor de een een uiting van zorg en terechte bekommernis zal geweest zijn, was dit zijn voor wie het gemeenteonderwijs niet in het hart droeg.

Op financieel gebied stond hij op zijn strepen en probeerde soms – tevergeefs – het onderste uit de kan te halen. Zo was er een toelage voor toezicht bij de avondstudie en de cursussen handenarbeid van 200 fr. per school. Dit bedrag werd verdeeld over de onderwijzers. Meestal waren er vier, die dus elk 50 fr. ontvingen. In school nr. 4 waren er slechts twee onderwijzers die het volledige toezicht op zich namen. Bijgevolg vroeg Josse dat ze elk 100 fr. zouden ontvangen. Dit werd geweigerd. Nochtans werd zijn manier van zien wel toegepast in de meisjesscholen, waar de vier onderwijzeressen van de twee scholen elk 100 fr. ontvingen. Maar toegegeven, zijn schrijven was niet erg diplomatisch⁵¹. Bijkomende vergoedingen vroeg hij ook – en bekwam hij – voor extraprestaties van zijn onderwijzer⁵². Om de schoolwoning en de toegangspoort gerealiseerd te krijgen, heeft hij heel waarschijnlijk aangedrongen op een tussenkomst van de gouverneur. En het vandalisme gepleegd binnen de school en mogelijk gemaakt volgens hem omdat de school niet voorzien was van een treffelijke poort, was wellicht minder erg dan hij liet uitschijnen. Enige manipulatie van zijnentwege is niet uit te sluiten⁵³.

Maar het is onbetwistbaar dat de complexe redeneringen in de gemeenteraad om de hoofdonderwijzer(s) geen woning ter beschikking te moeten stellen, enkel een politiek doel dienden⁵⁴. In 1884 wees het college de bouwwerken toe – de plannen waren reeds lang voordien goedgekeurd en de kredieten gestemd – en verzocht op 5 november 1885 het nieuwe schoolhoofd onmiddellijk het huis te betrekken bij wat voortaan school nummer 2

51 SAB, nr. 147: schrijven van 14 en 21 dec. 1880. Volgens een nota bij het ontwerp van begroting van 1881 in hetzelfde nummer was deze vergoeding niet bedoeld voor de hoofdonderwijzers: "Il est à remarquer que les indemnités pour les études du soir ont été votées par le conseil communal en quelque sorte pour accorder une légère augmentation de traitement aux sous-instituteurs". De andere hoofdonderwijzers deden dit toezicht inderdaad niet, maar Josse was er als het ware toe verplicht daar geen onderwijzers werden benoemd.

52 SAB, nr. 143: schrijven van 29 nov. 1883; andere worden dan weer geweigerd: *ibidem*.

53 Bull. 1882, p. 495 e.v.

54 Bull. 1882, p. 689 e.v.

werd⁵⁵. Indien deze boycot niet persoonlijk gericht was, is het toch een illustratie van de boycot van het gemeentelijk onderwijs door o.m. het leven van de leerkrachten zuur te maken⁵⁶.

POLITIEKE EN IDEOLOGISCHE ACHTERGROND

Gezien deze duidelijke stellingnamen van Josse Maréchal, zochten we naar sporen of aanduidingen van een liberale overtuiging. Over de overtuiging van zijn ouders is ons niet bekend. Het feit dat hij niet naar de bisschoppelijke normaalschool in het nabij gelegen Torhout ging, maar naar de rijksnormaalafdeling – en in beide was internaat verplicht – toont aan dat zijn ouders niet klerikaal waren. In de jaren veertig beschouwde de publieke opinie de bisschoppelijke normaalscholen als instellingen van de klerikale partij en de normaalafdelingen als die van de liberale partij. Het episcopaat was enorm gekant tegen de normaalafdelingen⁵⁷. Twee decennia later was dit wellicht niet anders.

In elk geval was Josse niet vrijzinnig. Zoals reeds vermeld stak bij zijn kandidatuurstelling in 1879 een positief attest vanwege de kerkelijke kantonale inspecteur. En na het van kracht worden van de wet van 1 juli 1879 gaf hij godsdienstles, waarvoor hij afzonderlijk werd betaald. Vrijzinnigheid zou trouwens weinig stroken met de tijdgeest. Het volksonderwijs had als essentiële functie het integreren van de jeugd binnen de gegeven maatschappelijke structuur. Voor het moraliseren was de godsdienst van fundamenteel belang ook volgens de liberale opinie⁵⁸. Liberalen waren antiklerikaal, niet antireligieus.

Vanaf 1874 vinden we Josse als lid van het Willemsfonds, dat sinds 1872 een Brugse afdeling had⁵⁹. Vanaf dat ogenblik had hij zich wellicht “verbrand” in katholieke ogen. Hij bleef lid tot 1912-

55 *Bull.* 1884, p. 105 en SAB, nr. 166.

56 C. VREUGDE, *De schoolstrijd*, p. 181.

57 A. HERMANS, *De onderwijzersopleiding*, p. 117, 122-123.

58 M. DE VROEDE, *Onderwijs 1840-1878*, p. 117.

59 R. VANEENOO, *Een bijdrage tot de geschiedenis der arbeidersbeweging te Brugge (1864-1914)*, Leuven-Parijs, 1959 (Interuniversitair Centrum Hedendaagse Geschiedenis, Verhandelingen, IV), p. 75.

1913, jaar waarin hij zijn lidmaatschap opzegt⁶⁰. Kandidaat voor een bestuursfunctie heeft hij zich niet gesteld⁶¹, wel was hij in 1879 lid van de commissie die binnen het Willemsfonds was opgericht om de toepassing van de taalwet van 1878 op het gebruik van het Nederlands in bestuurszaken te onderzoeken⁶². Hijzelf schreef in het Frans aan het college en de administratie. Eerst op 18 augustus 1884 maakte hij als schoolbestuurder de lijst van de schoolbenodigdheden op in het Nederlands. Zijn begeleidend schrijven aan het college was evenwel in het Frans⁶³. Brugge zou inderdaad pas in 1885 de taalwet inzake bestuurszaken toepassen. Het Willemsfonds steunde in de schoolstrijd de liberale standpunten in tegenstelling tot het Davidsfonds dat in 1875 was opgericht als reactie op het uitgesproken liberaal karakter dat het Willemsfonds kreeg⁶⁴. Het lidmaatschap van het Willemsfonds was niet goedkoop; het bedroeg 6 fr. per jaar⁶⁵. Het fonds richtte zich dus niet tot de werkende klasse, en was eerder elitair. Pas in het begin van de 20ste eeuw zou zijn werking meer democratisch worden⁶⁶.

Josse was ook lid van het Van Gheluwe's Genootschap en in 1883 secretaris. In het jaarboek van het Willemsfonds wordt hij aangeduid als "den ieverigen schrijver van het Van Gheluwe's Genootschap, de jongere zuster van het Willemsfonds"⁶⁷. Uit latere verslagboeken, met name over de periode 11 maart 1888 tot 6 oktober 1895, blijkt geen bestuurlijke activiteit meer⁶⁸. Het Van Gheluwe's Genootschap steunde het openbaar onderwijs o.m.

60 Gent, *Liberaal Archief*, Archief Willemsfonds-Afdeling Brugge, nrs 5.1.1.-5.1.7 = ledenlijsten.

61 Gent, *Liberaal archief*, Archief Willemsfonds-Afdeling Brugge, nrs 2.1.1.-2.1.9 = notulen van de bestuursvergaderingen en algemene vergaderingen, 1877-1914 (hiaten).

62 K. CARLIER, *Julius Sabbe (1846-1910). Een leven in dienst van het cultuurnationalisme en de herleving van Brugge*, Verhandeling Universiteit Gent, 1992-1993, p. 46.

63 SAB, nr. 137.

64 M. BOTS en G. DECLERCQ, *Willemsfonds*, in: NEVB, p. 3754; J.A. VAN HOUTTE, *Brugge*, p. 512.

65 Dit was het bedrag dat de meesten betaalden: zie Gent, *Liberaal Archief*, Archief Willemsfonds-Afdeling Brugge, 5.1.1.-5.1.9.

66 P. LEFÈVRE, *Le mouvement libéral flamand à Bruges (1872-1940)*, in: Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis, 58 (1980), p. 385-387.

67 *Jaarboek Willemsfonds 1883*, p. 46.

68 *PBD*, nr. 313 AD 2.

door het uitdelen van voedsel en kleren aan behoeftige kinderen⁶⁹. Het was opgericht in december 1878 (na de door de liberalen verloren gemeenteraadsverkiezingen) en was oorspronkelijk formeel een oudleerlingenbond van de Brugse stadsscholen. Het leunde sterk aan bij de progressieve Liberale Vlaamse Bond die in hetzelfde jaar als het Willemsfonds was ontstaan⁷⁰. Zijn doel was de opvoeding van de volksklasse te bevorderen en de materiële belangen van diezelfde klasse te verdedigen. De stichters waren in meerderheid afkomstig uit de Brugse afdeling van het Willemsfonds. De naam van Gheluwe was gekozen ter ere van de directeur en stichter van de eerste lagere gemeenteschool te Brugge⁷¹. Eerst in 1911 hervormden de progressieve liberalen het Genootschap tot een politieke organisatie. Personen die later nog het pad van Josse zouden kruisen, maakten deel uit van het bestuur, zoals notaris Termote die erevoorzitter werd in 1896, Karel De Poortere die voorzitter werd in 1903 wanneer de progressieve liberalen de leiding namen en Dokter Emile Dumon die in 1912 voorzitter werd⁷².

Hoe lang bleef Josse lid van dit genootschap? Het Van Gheluwe's Genootschap moest de werklieden in het liberale kamp houden en moest groeien om te kunnen optornen tegen de klerikalen en de socialistten. Tegen het einde van de 19de eeuw was men daar blijkbaar in geslaagd. Maar voelde Josse zich daar dan nog thuis? Vanaf 1888 was hij handelaar en meer specifiek handelaar in lijkuren⁷³. Het huis dat hij liet bouwen op grond gekocht van de stad Brugge op 28 april 1896 op de hoek van de Guldenvlieslaan en de Beenhouwerstraat, wordt in de bouw aanvraag "une mai-

69 C. VREUGDE, *De schoolstrijd*, p. 181.

70 F. BOUDREZ, *Van Gheluwe's Genootschap*, in: NEVB, p. 3143.

71 P. LEFÈVRE, *Démocratisation du libéralisme belge: l'exemple brugeois 1900-1940*, in: Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, 8 (1977), p. 191-198 en R. VAN EENOO, *De bijdrage*, p. 77-78 en 146; J.A. VAN HOUTTE, *Brugge*, p. 501.

72 K. ROTSAERT, *Dumon, Emile*, in: NEVB, p. 1014-1015; F. BOUDREZ, *Poortere, Karel de*, in: NEVB, p. 2498; R. VAN EENOO, *Poortere, Karel de*, in: Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Tielt, 1973-1975, p. 1260.

73 Aldus staat hij vermeld in de ledenlijsten van het Willemsfonds vanaf 1888 en vanaf 1894 in de *Provinciale wegwijzer van West-Vlaanderen en bijzonderlijk der stad Brugge*.

HUIS VAN VERTROUWEN
 STOOMFABRIEK "DE BRUGSCHE SCHOONE"
 Wijnen en Likeuren

J. Maréchal

Gulden Vlies laan, 28

BRUGGE

Wijnen, Likeuren en sterke dranken,
 Limonaden, Soda en Springwater.

M. Debet

Over verkoop en levering van het volgende:
 Verzonden met
 en betaalbaar alhier op

JULES STINGHAERT - DILSCHAMP - BRUSSEL

<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg); font-size: small;">Mezelen en flessen worden in rekening gebracht en aan dezelfde prijs teruggegeven. Men moet franco verzenden.</p>		<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg); font-size: small;">Alle rekeningen moeten binnen de 8 dagen getijde worden.</p>
--	--	---

Vanaf 1888 leidde J. Maréchal een handelszaak in likeuren
 Foto: verzameling van de auteur

son de commerce genoemd⁷⁴. Hij had voordien in 1885 een huis gekocht waarvoor hij de vergunning kreeg het om te vormen tot vier woningen, twee die uitgaven in de Korte Rijkepijnderstraat en twee in de Jeruzalemstraat met een gezamenlijke oppervlakte van 256 m².⁷⁵ Hoogstwaarschijnlijk waren ze bedoeld om te verhuren. Vanaf 1895 exploiteerde hij het Hotel de l'Europe in de Kerkstraat te Blankenberge⁷⁶.

Als handelaar en als middenstander kan hij geïnteresseerd zijn geweest in de mogelijkheid aan te sluiten bij het ziekenfonds, de spaarkas en de pensioenafdeling die het Van Gheluwe's Genootschap vanaf 1887 ontwikkelde. In elk geval hebben andere activiteiten van het genootschap hem aangesproken: de vormende initiatieven zoals voordrachten en lessenreeksen en het bieden van ontspanning⁷⁷. Dit waren dezelfde activiteiten die georganiseerd werden door verenigingen waarin we hem ook zullen terugvinden.

Zonder twijfel kunnen we Josse dus situeren in de liberale Vlaamsgezinde hoek waar veel aandacht uitging naar het culturele, naar de volksontwikkeling. Vele onderwijzers in openbare scholen waren eerder liberaal gezind. Dit betekent niet dat zij politiek radicale liberalen waren, wel sociaalradicalen. Zij waren voorstanders van de gemeenteschool, school die traditioneel door de liberalen werd verdedigd. Dit betekent ook niet dat zij tegen een godsdienstige geest op school waren, integendeel. Godsdienstigheid en voorkeur voor openbaar onderwijs gingen samen⁷⁸. Het Willemsfonds bleef ook het Belgische staatsverband getrouw. We stippen dit aan met het oog op Josses latere evolutie. Liberale connecties blijken verder uit de keuze van notaris Leon

74 Brugge, *Stadsarchief*, reeks Bouwvergunningen, 111/1896 en 76/1899; de verkoop werd goedgekeurd door de gemeenteraad op 29 febr. 1896: *Bull.* 1896, p. 113.

75 Brugge, *Stadsarchief*, reeks Bouwvergunningen, 59-60/1885 en koopakte voor notaris René Fraeys van Brugge d.d. 2 juni 1885.

76 *La vigie de la côte* van 4 augustus 1895. Met mijn oprechte dank aan Robert Boterberge voor deze informatie. Meer over het hotel in R. BOTERBERGE, *Van zeebad tot badstad. Oorsprong en ontwikkeling van het toerisme in Blankenberge. Deel 1. Tot aan de Eerste Wereldoorlog*, Brussel, 2003, p. 88.

77 Over het Van Gheluwe's Genootschap: I. VERHEIRE, *Het ontspanningsleven van Brugse arbeiders (1890-1921)*, thesis geraadpleegd op www.ethesis.net/brugse_arbeiders/brugse_arb_inhoud.htm.

78 M. DE VROEDE, *Onderwijs 1840-1878*, p. 122-123.

Vanaf 1895 exploiteerde J. Maréchal het *Hotel de l'Europe* in de Kerkstraat in Blankenberge
Foto: verzameling van de auteur

Termote voor het verlijden in 1909 van een huwelijkscontract en een hypotheekakte. Termote was een bekend liberaal en antikleerikaal volksvertegenwoordiger die, zoals reeds vermeld, in 1896 de nieuwe functie van erevoorzitter van het Van Gheluwe's Genootschap bekleed had.

In het begin van de 20ste eeuw vinden we weinig andere sporen van activiteiten op het culturele vlak. Hoe dan ook culturele organisaties die zich inzetten voor "volksverheffing" en het Nederlands, bleven hem interesseren. In de loop van 1908 werd te Brugge een afdeling van het Algemeen Nederlands Verbond (ANV) opgericht. Die stelde zich tot doel, in de woorden van toen: "a) Verhooging van de zedelijke en stoffelijke kracht van den Nederlandschen stam; b) handhaving en verbreiding van de Nederlandsche taal"⁷⁹. Er waren bij de start een zestigtal leden. Vlaamsgezinde liberalen waren sterk vertegenwoordigd. Het bestuur bestond uit Lodewijk Plessers, voorzitter, Odila Vandenberghe, ondervoorzitster, Dokter Dumon, ondervoorzitter, Everard Verachtert⁸⁰, secretaris en Firmin Blondeel⁸¹, penningmeester. Braeckman⁸², Retsin⁸³, Moeyaert⁸⁴ en Van der Ghinst waren leden⁸⁵. Odila Vandenberghe, die actief was geweest in het ANV te Oudenaarde, had na haar verhuizing naar Brugge een rol gespeeld bij de oprichting van de afdeling. Zij wierf actief leden, zo o.m. in 1909 Josse, die op 8 september 1908 weduwnaar was geworden en zijn dochter⁸⁶. Van het een kwam het ander: op 1 mei 1909 trouwden Josse en Odila. Op 3 mei 1911 werd een zoon, Joost, geboren.

79 PBD, nr. 325 D11: Algemeen Nederlandsch Verbond Tak Brugge. Grondslagen. 1913; zie ook F. VAN BERNE, *Algemeen-Nederlands Verbond*, in: NEVB, p. 249-252.

80 J. FLORQUIN en R. HAESERYN, *Verachtert, Everard*, in: NEVB, p. 3181.

81 G. DEMAREST, *De Vlaamse Beweging te Brugge 1918-1930*, Verhandeling UGent, 1974-75, passim.

82 Over Cyriel Braeckman, ook een tijdlang voorzitter van het Willemsfonds, zie P. LEFÈVRE, *Le mouvement*, p. 385.

83 P. LEFÈVRE, *Démocratisation*, p. 189 noot 15: Frans Retsin (1859-1918) speelde o.m. een voorname rol in het Van Gheluwe's gezelschap.

84 F. VAN CAMPENHOUT, *Moeyaert, Camiel*, in: NEVB, p. 2069-2070.

85 *Neerlandia*, aprilnummer 1909, p. 76 en julinummer 1909, p. 161; AMVC-Letterenhuis, V34505 B Brievenboek van H. Meert deel II (31.03.1907-23.06.1909 passim). De meeste hier vermelde personen hebben een lemma in de NEVB.

86 Bijvoegsel aan *Neerlandia* nr. 3 van 1909.

Op de algemene vergadering van 31 januari 1910 werd het bestuur van de Brugse Tak van het ANV gedeeltelijk hernieuwd. Karel De Poortere werd voorzitter, Dr. Dumon bleef ondervoorzitter en Verachtert secretaris. Bestuursleden waren de heren Moeyaert, Ulixir, Van de Weyer, Daled en Maréchal⁸⁷. Volgens de statuten werd het bestuur gekozen voor een termijn van drie jaar. Elk jaar moest een derde van de bestuursleden aftreden⁸⁸. Odila was blijkbaar vervangen door haar man. Deze afdeling van het ANV bleef actief en zijn lokaal "t Vlaemisch Huys" groeide aan de vooravond van Wereldoorlog I langzamerhand uit tot het centrum van het Vlaamse leven in Brugge. Vele kringen hielden er hun vergaderingen en elke zondag om 12 uur kwam een groot aantal Vlaamsgezinden er bijeen⁸⁹.

Na de Eerste Wereldoorlog vinden we Josse en zijn echtgenote terug bij de Brugse tak van de Frontpartij, ook het Vlaamse Front genoemd. Wanneer op 3 december 1919 het verkozen bestuur voor het eerst bijeenkwam, maakten beide er deel van uit. Voorzitter was Florimond Verheye, oudstrijder en atheneumleraar⁹⁰. Josse en Odila zijn geëvolueerd van een cultureel flamingantische naar een uitgesproken politiek flamingantische stellingname. Josse was trouw aanwezig op de vergaderingen, maar speelde in tegenstelling tot zijn vrouw geen actieve rol. Hij was dan ook al 66 jaar oud. Samen kochten zij nog een aandeel in het Vlaams Huis (Hulsterloo)⁹¹. Op 13 oktober nam hij voor de laatste maal aan een bestuursvergadering deel. Wanneer op de algemene vergadering van 10 december 1921 bestuursverkiezingen werden ge-

87 *Neerlandia*, maart 1910, p. 57. Op de algemene vergadering van 29 jan. 1913 werd Braeckman tot bestuurslid gekozen en Soete tot tweede secretaris aangesteld: *Neerlandia*, (17) 1913, p. 156.

88 *PBD*, 325 D11: Algemeen Nederlandsch Verbond Tak Brugge. Grondslagen. 1913.

89 *Neerlandia*, (18), 1914, p. 10, 86.

90 G. DEMAREST, *De Vlaamse Beweging te Brugge 1918-1930*, p. 37 en 74.

91 A. HIMPENS, *De Beweging in Huis. Vlaamse Huizen tijdens het interbellum*, Gent, 1992 (Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd nr. 8), p. 24: onmiddellijk na W.O. I werden Vlaamse huizen opgericht te Antwerpen, Gent en Brugge. De inrichters waren leidinggevende figuren van de pas gestichte Frontpartij. Zij spiegelde zich aan het Brusselse voorbeeld en wensten dat alle Vlamingen hun "Algemeen Vlaemisch Huis" zouden bezoeken. Enkel de Brugse maatschappij "Hulsterloo" stelde uitdrukkelijk een echt "Vlaemisch Huis" te willen zijn waar alleen "strijdend Vlaemischgezinde" of op zijn minst "als Vlaming gunstig bekende" aandeelhouders zouden worden aanvaard.

houden, werd Josse niet meer herkozen. Ook dit in tegenstelling tot Odila, die het op de daaropvolgende bestuursvergadering van 14 december 1921 tot ondervoorzitter bracht⁹². Ondertussen was Odila in april 1921 verkozen als lid van de Brugse gemeenteraad op een kartellijst met de christen-democraten. Dit zal Josse wellicht deugd hebben gedaan zoals trouwens ook haar verkiezing als provincieraadslid in 1925⁹³. Haar niet-verkiezing voor de gemeenteraad in 1926 maakte hij niet meer mee. Hij overleed immers op 13 juni van dat jaar⁹⁴.

92 Verslagboek Brugse Tak Vlaams Front; nog in privé-bezit maar binnenkort in het Archief- en Documentatiecentrum voor het Vlaams-Nationalisme.

93 Over Odila Maréchal-Vandenberge, B. DE WEVER in: NEVB, p. 468-469 die ten onrechte vermeldt dat ze pas in 1929 provincieraadslid werd. Ze bleef dit tot 1936.

94 Mijn hartelijke dank aan Prof. dr. em. Romain Van Eenoo voor zijn suggesties.